

PRISPEVEK K ANDRIČEVI BIOGRAFIJI

Kdor bi hotel pisati biografski roman o Ivu Andriću, bi ostal domala praznih rok, čeprav je na voljo čedalje več študij, doktorskih disertacij in knjig, ki razgrinjajo spomine nanj. Ivo Andrić je vseskozi molčal o sebi in o svojem delu, zvest lastnemu prepričanju, da je prava podoba umetnika njegovo delo. Ni maral ne intervjujev ne časopisnih izjav, tudi se ni odzival na številne napake, ki so se pojavljale v dnevnem, revialnem in celo znanstvenem tisku. Te napake se še vedno vztrajno ponavljajo, zato objavljamo nekatera pri nas še neznana dejstva.

Kdor hoče spoznati Andrićevo umetnost, mora spremljati tisto pot, ki ga je peljala iz Bosne v svet, in pot, po kateri se je vrnil. »Na začetku vseh steza in poti, v osnovi same misli o njih, leži ostro in neizbrisno vrezana pot, po kateri sem prvič svobodno stopil,« pripoveduje Andrić v noveli Pot. »To je bilo v Višegradu, na trdih, nepravilnih, kot izgledanih poteh, kjer je vse suho in pustno, brez lepote, brez radosti, brez upanja na radost, brez pravice do upanja, kjer neki grenak grižljaj, ki ga ni človek nikoli pojedel, poskakuje v grlu z vsakim korakom, kjer pripeka in veter in sneg in dež jedo zemljo in seme v zemlji, vse pa, kar vendar vzklije in se rodi, bičajo, zvijejo in upognejo, tako da bi vse to, ko bi mogli, z drugim krajem zatolkli v zemljo, samo da bi se vrnilo v brezobličje in temo, iz katere se je rešilo in poglalo.«

Na tem popotovanju, ki se je začelo 9. oktobra 1892 v Travniku, kot je zapisano v rojstni in krstni knjigi župne cerkve sv. Janeza Krstnika v Travniku, je spoznal, da ni popolnega človeka, ni definiranega človeka in da ni obrazca popolne človečnosti. Človek je zanj tisto, kar se mora graditi vedno znova. Da je prišel do tega dragocenega spoznanja, pa je minila vrsta let. Andrićeva družina je sicer živel v Sarajevu, toda mati Katarina, rojena Pejić, je bila tisto jesen na obisku pri botru Tadiji Antunoviću v Travniku in tam rodila Iva. Ko je bil star dve leti, mu je za tuberkulozo umrl oče Antun (1894). Ker je njegova mati ostala najbrž brez sredstev za preživljanje, je odnesla dveletnega Iva k moževi sestri Ani v Višegrad, kjer je bil njen mož Ivan Matkovšik, po rodu Poljak, avstrijski orožniški narednik, komandir obmejne postojanke. Tako je postalo mestece ob Drini okolje njegovega otroštva in zgodnje mladosti. V Višegradu je končal tudi osnovno šolo (1903). Gimnazijo je obiskoval v Sarajevu (1903–1912); stanoval je skupaj z materjo, ki je takrat delala v tovarni preprog kot tkalka. Andrić se je s posebnim zanimanjem učil klasične in moderne evropske jezike, v šoli in sam. Učil se je tudi slovenščino; odkril mu jo je Dimitrije Mitrinović, eden od ideologov Mlade Bosne, tako da je konec srednje šole že prevajal slovensko poezijo in kasneje prebiral slovensko literaturo v izvirmiku. Le z matematiko je imel v šoli vseskozi težave; v 2. in 5. razredu je imel popravni izpit, medtem ko je moral 6. razred zaradi nezadostne ocene iz matematike celo ponavljati. V tem razredu sta se srečala s profesorjem maternega jezika Tugomirom Alaupovićem, ki je opazil Andrićev bujni literarni talent. Jeseni 1912 je začel študirati na zagrebški filozofski fakulteti (Mudroslovni fakultet Kraljevskog sveučilišta Franja Josipa I.); najprej se je vpisal na matematično-naravoslovni oddelek, kasneje so ga pritegnile slovanske književnosti in zgodovina. Študijska pot ga je do začetka prve svetovne vojne vodila še na Dunaj (1913) in v Krakov (1914). Takoj po izbruhu vojne ga je avstrijska oblast zaprla, in sicer v Splitu (29. 7. 1914), kjer je bil na zdravljenju, z obtožbo, da je sodeloval v tajni nacionalistični organizaciji Mlada Bosna. Potem je bil v zaporu še v Šibeniku in v Mariboru (1914–1915), nato pa v

konfinaciji v Ovčarevu (vas pri Travniku) in Zenici. V tem času je spoznal več bližnjih samostanov, se srečaval z bosenskiimi fratri, kasnejšimi literarnimi modeli (npr. s fra Petrom, fra Markom, fra Serafinom) in prijateljeval z župnikom fra Perčinlićem. 2. julija 1917 ga je doletela amnestija političnih obsojencev in preganjancev, sprejeta po osebni odločitvi habsburškega cesarja Karla I. Odšel je k teti Ani v Višegrad, kamor je odhajal na počitnice vse do njene smrti (1927). Tam ga je ujela mobilizacija, vendar vojakov ni služil, ker je zbolel. Zdravil se je v Sarajevu, Zenici in Zagrebu, kjer se je družil s pesnikom in dramatikom Ivom Vojnovićem. Kmalu ga srečamo med ustanovitelji, uredniki (še B. Mašić, N. Bartulović in V. Čorović) in sodelavci jugoslovansko usmerjene revije Književni jug, katere prva številka je izšla 1. januarja 1918. Po vojni je Andrić promoviral na graški univerzi (13. 6. 1924) za doktorja filozofije z disertacijo *Razvoj duhovnega življenja v Bosni pod vplivom turške vladavine* (Die Entwicklung des geistigen Lebens in Bosnien unter der Einwirkung der türkischen Herrschaft). Že pred tem (1919) se je po posredovanju ministra dr. Tugomira Alaupovića, nekdanjega Andrićevega profesorja v sarajevski gimnaziji, zaposlil v ministrstvu v Beogradu, leta 1920 pa je vstopil v diplomatsko službo. Andrić je kot »mladobosanec« videl v Srbiji oz. Jugoslaviji temelj za združitev jugoslovanskih narodov v veliko in močno državo. Veroval je, da je v Kraljevini SHS, kasneje Kraljevini Jugoslaviji, uresničena država, o kateri je sanjal s svojimi somišljeniki; zato jo je branil in ji služil po svojem prepričanju. Mesta njegovega službovanja so bila številna: Rim (Vatikan), Bukarešta, Trst, Gradec, Marseille, Pariz, Madrid, Bruselj in Ženeva (sekretar stalne delegacije Kraljevine Jugoslavije pri Društvu narodov). Ko je bil premeščen v ministrstvo za zunanje zadeve v Beograd (1933), je opravljal tudi delo načelnika političnega oddelka, med leti 1937 in 1939 pa je bil pomočnik ministra. Med bivanjem v Jugoslaviji je Andrić sodeloval tudi na kongresu PEN klubov v Dubrovniku (25. do 28. 5. 1933); po kongresu je s pesnikom Otonom Župančičem potoval v Slovenijo, kjer je obiskal Ljubljano, Bled in Bohinj. 1. aprila 1939 je bil imenovan za opolnomočenega ministra in izrednega poslanika Kraljevine Jugoslavije v Berlinu, kjer je bil do napada Hitlerjeve Nemčije na Jugoslavijo (6. aprila 1941). Jeseni 1939, ko je Nemčija napadla Poljsko, je Andrić po diplomatski poti pomagal mnogim preganjancem, med drugim tudi slovenskemu umetnostnemu zgodovinarju dr. Vojeslavu Moletu, ki je bil takrat profesor na Jagelonski univerzi v Krakovu. Andrić je tik pred nacističnim napadom na Jugoslavijo (20. 3. 1941) prosil zunanjega ministra, da ga razreši dolžnosti kraljevega poslanika, vendar njegova prošnja ni bila sprejeta, tako da je moral 25. marca 1941 prisostvovati na Dunaju (v dvorcu Belvedere) podpisovanju pristopa kraljevine Jugoslavije k t. i. trojnemu paktu (tj. k »osi« Rim–Berlin–Tokio). Andrić je z osebjem poslaništva zapustil Berlin 7. aprila 1941 in se z vlakom odpeljal v Constanco, na nemško-švicarsko mejo. Tam so mu Nemci ponudili odhod v Švico, vendar je odklonil in se z drugimi vrnil v Beograd.

Med drugo svetovno vojno je Andrić živel v Beogradu in pisateljeval. Odbil je ponudbo komisarske uprave Srpske književne zadruge (18. 9. 1942), da bi s svojimi deli sodeloval v Antologiji savremene srpske pripovedke; podpisal tudi ni t. i. Apela srbskemu narodu, ki je obsojal sleherni akcijo proti okupatorju, posebej oborožene akcije narodnoosvobodilnega gibanja. O medvojnem času Andrić ni rad govoril; nekoč, po vojni, je rekel: »Med okupacijo sem imel samo dva cilja: da ostanem živ in da ostanem človek. Mislim, da sem oba uresničil.«

Po osvoboditvi je Andrić stopil v sredino družbenega življenja, sledil je novi poti in novim zahtevam časa. Več let je bil predsednik Zveze književnikov Jugoslavije in Združenja književnikov Srbije, nato še poslanec v ljudski skupščini Bosne in Hercegovine ter zvezni poslanec. Bil je član mnogih državnih delegacij, večkrat slavnostni govornik in občasno predaval na univerzah v Beogradu in Novem Sadu. Manj je znano, da je bil Andrić velik ljubitelj košarke, član-prijatelj in celo častni predsednik Košarkarskega kluba Crvena zvezda ter zvest obiskovalec košarkarskih tekem »rdeče-belih«.

Portretirala ga je tudi vrsta slikarjev, med njimi Ismet Mujezinović, Pjer Križanić, Zuko Džumhur in Božidar Jakac; že leta 1925 je napravil linorez Miha Maleš. Leta 1954 je bil sprejet v članstvo ZK. Leta 1956 je prejel literarno nagrado za življenjsko delo, ki sta mu jo podelila Zveza književnikov in Združenje jugoslovanskih založb. Ivo Andrić je postal leta 1926 dopisni, leta 1939 pa redni član Srbske kraljevske akademije v Beogradu, poleg tega je bil tudi dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu (1951) in Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani (1953) ter častni član Akademije znanosti in umetnosti Bosne in Hercegovine (1970). V svoji življenjski jeseni je postal tudi častni doktor univerz v Sarajevu, Krakovu in Beogradu, prejel več pomembnih nagrad (nagrada AVNOJ 1969, Vukova nagrada 1972) in visokih državnih odlikovanj, tujih in jugoslovanskih, zadnje ob svoji 80-letnici – red junaka socialističnega dela.

Andrić ni bil nikdar trdnega zdravja. Vse življenje je bolehal. Po letu 1970 je bil še pogostejše na zdravljenju, tako da se je moral odpovedati številnim vabilom in potovanjem, npr. v Turčijo in na Japonsko. Decembra 1974 se mu je bolezen tako poslabšala, da so ga morali prepeljati na Vojnomedicinsko akademijo v Beogradu, kjer je 13. marca 1975 umrl. Sorodstva ni imel več; tudi žena – Milica Babić, kostumografinja Narodnega pozorišta v Beogradu, s katero se je poročil 1958. leta – je umrla pred njim (1968). Od Andrića se je v Drevoredu velikanov na Novem pokopališču v Beogradu poslovila desetstisočglava množica. Na svoj način so se od njega poslavljali stanovski tovariši. Tudi slovenski pisatelji so tedaj sporočili o Andriću nekaj spominskih misli, ki osvetlujejo njegovo podobo (Delo, 14. marca 1975).

Matej Bor: **Rojen pripovednik**

Iva Andrića sem prvič videl že med vojno v Beogradu. Bila sva v eni prvih delegacij jugoslovanskih književnikov. Potovali smo v Bolgarijo. Kasneje sva se srečala na raznih poteh in krajih, doma in po svetu. Srečanje z njim je bilo vselej doživetje svoje vrste. Njegova zbranost je prehajala v ljudi, ki so se zbirali okoli njega.

Kot rojen pripovednik je svoje zgodbe rad tudi pripovedoval, ne samo pisal. Nekoč v Črni gori mi je pravil, kako je knez Dolgoruki, ki je prišel s širnih polj Rusije, gledajoč po kamnitem črnogorskem svetu rekel: »Ovo nije zemlja za življenje.« Ščepan Mali pa mu je odgovoril: »Ako nije za življenje, ona jeste za pričanje. Pričanje je duši poslastica.« Tudi za Andrića je bila in za nas vselej, kadar smo ga poslušali. Ne bomo ga več, a brali ga bomo še dolgo.

Beno Zupančič: **Globok in razumljiv**

Iva Andrića sem prvokrat srečal kot mlad pisatelj – na enem izmed srečanj takratne jugoslovanske pisateljske organizacije. Pozneje še dostikrat ob najrazličnejših priložnostih. Zmeraj znova se mi je zdelo, da sem srečal modreca – človeka, ki zna z višin zrelega duha pogledati na vsakdanjost, in ob svetovljanskem razgledu ostati zvest svojemu, svoji ožji in širši domovini, svojim ljudem. Redkokdaj se zgodi, da se vtis, ki ga dobiš ob živem človeku, tako celovito ujame v vtisi, ki si jih nabereš, ko prebiraš njegova dela. Ni naključje, da je doživel toliko priznanj – doma in v svetu, in ni naključje, da je z vsem značilno svojim in globokim postal razumljiv vsakomur, kdor želi doživljati neko življenje in usodo tudi kot svoja, napajajoč se iz najglobljih studentcev človeškega duha in visoke pisateljske zvestobe ljudem, iz katerih je zrasel. Izjemen duh nam je zapustil izjemna dela in visok zgled skromnosti in plemenite povezanosti včerajšnjega, današnjega in jutrišnjega.

Andrićeva pisateljska in človeška – naj rečem – človečanska podoba se mi je razkrila, ko smo v nekem sončnem popoldnevu – bilo je enkrat med zasedanjem glavnega odbora pisateljskega društva – odšli z njim po Sarajevu, po Baščaršiji in zatem odšli med hiše v zgornjih predelih mesta, koder so največ muslimanski domovi. Živo se spominjam, s kakšno mirno in toplo besedo nam je pripovedoval o muslimanskem umikanju pred avstroogrsko okupacijo – ali tisto, kar se mi je za vselej vtisnilo v spomin, rekel bi da v srce in kri, pa je bilo, s kakšnim globokim spoštovanjem je pisatelj »Mosta na Drini« pripovedoval o turškem življu, kako se je ta z ženami in otroki umikal iz svoje bosanske domovine, in zatem, s kakšno toplino in s spoštovanjem do vsega nam je govoril in nam razgrinjal kulturne in človečanske vrednote bosanskega muslimanskega sveta. To človečanstvo, ta njegov globoko človeški odnos do človeka, ki je zavel iz vsakega pogovora z njim, iz vsakega njegovega pripovedovanja o človeku ali o sočloveku, in ki znova in znova zaveje ter bo za vselej vel iz njegovih književnih junakov, je bilo in bo ostalo pri Andriću tisto, kar osvaja in bo osvajalo bralca in kar mu je tudi prineslo visoka književna priznanja, naši literaturi pa Nobelovega nagrajenca. Takšno Andrićevo pisateljsko pričevanje ni napisalo samo »Mostu na Drini«, gradilo je in gradi in bo gradilo mostove med našimi narodi in narodnostmi. To je veliko in neminljivo poslanstvo njegovega pisateljskega peresa, more nam ostati – posebej pa še vsem jugoslovanskim pisateljem – svetel vzor in velika obveza.

...

Šele po Andrićevi smrti smo zvedeli, da je vse življenje pisal lirske pesmi, zadnja je znana iz leta 1973, in da je vseskozi pisal Znamenja ob poti. To so razmišljanja o življenju, smrti, družbi, kulturi, umetnosti, književnosti in ustvarjanju sploh, nekakšen ključ v avtorjev osebni in umetniški svet. Zvezki, ki nosijo imena, kot so črni, zeleni, modri, sivi, pisani itd., kažejo na Andričev način dela in nas uvajajo v pisateljevo umetniško delavnico. Napisani so v srbohrvaščini, francoščini, nemščini in latinščini. V njih najdemo citate iz knjig, revij, dnevnikov, pisem, beležke o pogovorih in vtisih na srečanjih z ljudmi vseh socialnih slojev, nadalje zapise o iskrivih mislih, ki jih je slišal ali pa so se mu utrnile na nogometnih ali košarkarskih stadionih, trgih, v gostilnah. Andrić je vse življenje potoval, poslušal, beležil, komentiral, izpisoval citate, skratka, zbiral je gradivo, iz katerega so rasla njegova dela – pesmi v prozi, novele, romani, eseji, kritike, predavanja in priložnostni govori. To so znamenja ob njegovi življenjski poti. Težko bi rekli, katera so najbolj značilna, vsako zase ima svojo vrednost, celo zgodovino, vsako »znamenje« govori o njegovem ustvarjalcu, npr.:

Kar ne boli – ni življenje, kar ne mineva – ni sreča.

Govorje človeku, ki ne pozna šale, in družbi, ki se ne zna, ne upa ali se ne more prostodušno smejati.

Če kdo reče »revolucija«, reče veliko več, kakor je mislil in kar je hotel reči, ali pa veliko manj, kakor more slutiti. Odvisno je od tega, na kateri strani barikad je tisti, ki izgovori to besedo.

Kdor ljudem vse verjame, se mu slabo godi; kdor nič ne verjame, še slabše.

Naš človek se ne more in ne zna zlahkoma in o pravem času ustaviti ne pri vzponu ne pri padcu.

Navsezadnje je vsak slog dober in vsaka oblika sprejemljiva, če sta v službi česa, kar ni samo slog in oblika.

Če naj po pravici povem, sem zmeraj najbolj želel nekaj: da bi mogel vse, kar vidim, opisati in da bi mogel vse, kar občutim, izraziti.

Pri pisanju se – v srečnih trenutkih seveda! – besede vrstijo same od sebe, povezujejo in odbijajo, premikajo in predstavljajo ali popolnoma brišejo, dokler se vse ne zloži v pravo in edino mogočo sliko tistega, kar človek želi povedati.

Kaj je slog? Obstaja sto in sto odgovorov, vsak je videti točen, vprašanje se pa vendarle ponavlja. Kaj je slog? Kakor hitro kdo sprevidi ali občuti kakšno dejstvo kot resnično in stvarno, ko mu po svojem notranjem občutku najde obliko, ki ga natančneje podaja in razlaga drugim in ko to pove ali napiše na najpreprostejši in najpopolnejši mogoči način – je to stil, ki ga ta človek uporablja in s katerim je ta določena stvarnost najbolj povedana.

Kosil sem z nekim našim človekom in nekim Švicarjem. Oba sta kadila pipo. Po načinu, kako sta kadila, kako sta polnila in prižgala pipo, kako jima je ugasnila, se je dala videti vsa razlika med temperamentom in vzgojo dveh raznih in različnih narodov. Bolj kakor po tistem, kar sta govorila.

Med strahom, da se bo kaj zgodilo, in upanjem, da se mogoče le ne bo, je več prostora, kakor mislimo. Na tesnem, trdem, golem in temnem prostoru marsikdo od nas preživi vse življenje.

»Marku Markoviču s prijateljskim sporočilom: 1. vse Drine tega sveta so krive; 2. nikoli se ne bodo mogle ne deloma ne popolnoma poravnati; 3. nikoli jih ne smemo nehati izravnovati.« (Posvetilo bosenskem pripovedniku, avtorju zbirke novel »Kriva Drina«, v knjigi »Most na Drini«.)

Na vsako knjigo, ki pomeni dobro umetniško delo, bi lahko zapisali: »Iztrgano iz življenja, mojega in vašega.«

Stanko Šimenc
Zavod SR Slovenije za šolstvo
v Ljubljani